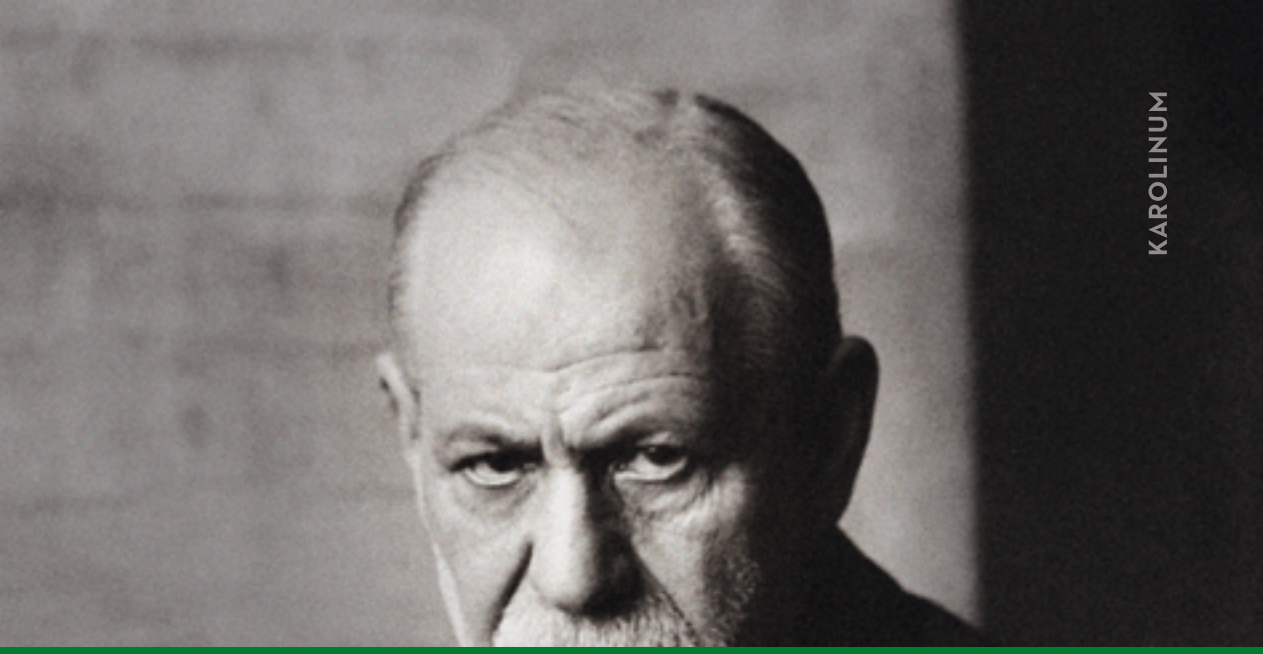

KAROLINUM

MILOŠ KUČERA

INJEKCE IRMĚ A INTERPRETAČNÍ DELIRIUM V PSYCHOANALÝZE

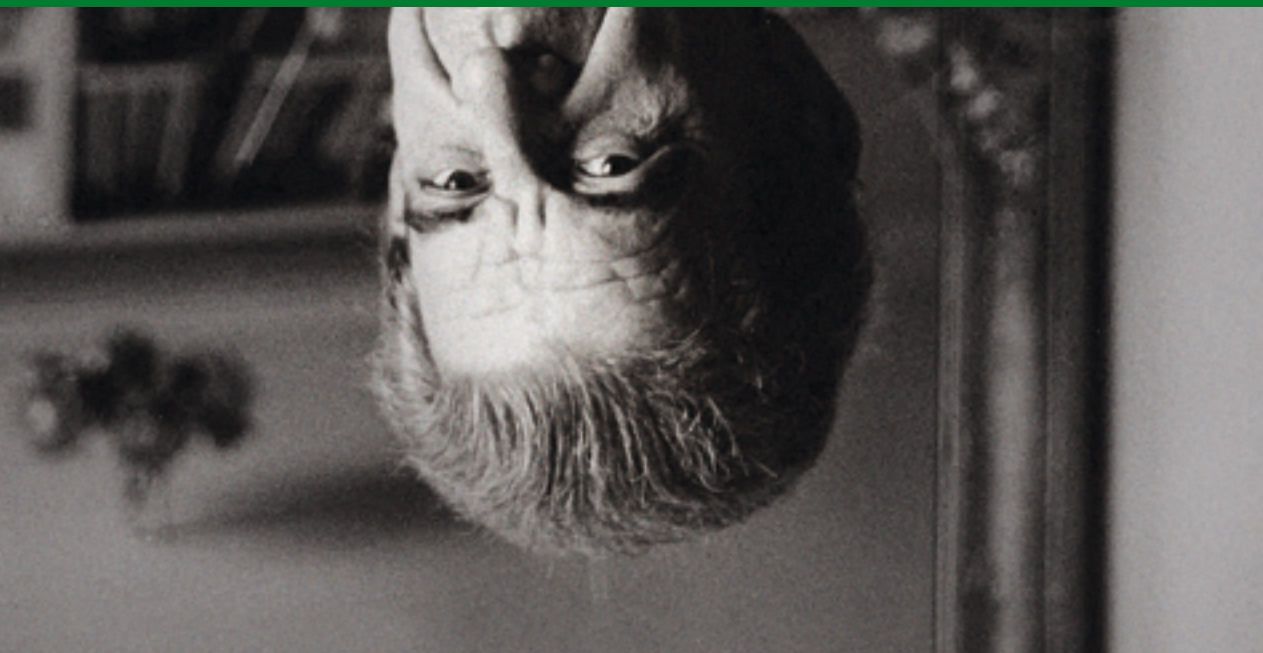

Injekce Irmě
a interpretační delirium v psychoanalýze

Miloš Kučera

Recenzovali:
doc. Mgr. Josef Fulka, Ph.D.
Mgr. Tomáš Puškárik

Vydala Univerzita Karlova, Nakladatelství Karolinum
Praha 2025
Redakce Dita Křišťanová
Grafická úprava Jan Šerých
Sazba DTP Nakladatelství Karolinum
Vydání první

© Univerzita Karlova, 2025
© Miloš Kučera, 2025

ISBN 978-80-246-5888-9
ISBN 978-80-246-5915-2 (pdf)

Univerzita Karlova
Nakladatelství Karolinum

www.karolinum.cz
ebooks@karolinum.cz

Heleně

OBSAH

Úvod 9

Původní kniha 13

1. Chybné úkony („Signorelli“) 18
2. Vtipy („famillionär“ a „zlatý vůl“) 27

„Pravá“ kniha 39

1. Sen *Injekce Irmě* *41*
1.1 Freudova expozice snu *Injekce Irmě* 41
1.2 Vsuvka: můj „nezávislý“ výklad 43
1.3 Freudův výklad 51
1.4 Komentář k Freudovu výkladu 61
1.5 Interpretace Jacquesa Lacana (1955) 67
1.6 Interpretace Erika H. Eriksona (1954) 81
1.7 Komentář k Eriksonovu a Lacanovu výkladu 101

2. Atmosféra v psychoanalýze 111
2.1 Freudovy dopisy W. Fliessovi 111
2.2 Vsuvka k teorii bisexuality 118
2.3 Závěr historie korespondence a teorie svedení 121
2.4 Massonův *Útok na pravdu* 124
2.5 Vědecké zájmy Wilhelma Fliesse 146
2.6 Freudovo období s Fliessem 150
2.7 Kauza „Weininger“ 159
2.8 Freudovo a Breuerovo vs. Weiningerovo pojetí hysterie 162
2.9 Freudovo pojetí ženy a Lacanova etika sexuálního aktu 166
2.10 Rozchod Freuda s Fliessem 171

3. Návrat k *Injekci Irmě* *174*
3.1 Historiografie zrodu psychoanalýzy dle Didiera Anzieu (1959) 174
3.2 Interpretace *Injekce Irmě* Didierem Anzieu 177
3.3 *Injekce Irmě* intersubjektivně dle Roberta C. Colina (2007) 194

3.4 Vsuvka: sen „Zavřít oči (oko)“ 198
3.5 Návrat k „intersubjektivitě“ snu 205
3.6 Vsuvka: Freudův sen „Důstojnický sbor posílá peněžní částku“ 210
3.7 Freud jako „velký muž“ 217
3.8 Komentář k „intersubjektivitě“ 219

4. „Pupek“, „Hořící dítě“ a probuzení 223
4.1 „Pupek“ a thallus – falus 223
4.2 Lacanovo pojetí „pupku“ 229
4.3 Slavná 7. kapitola „K psychologii snových postupů“ 234
4.4 Vsuvka: Rilkovo „kořání“; „pupek“ v poezii 241
4.5 Vsuvka ve vsuvce: snové myšlenky vs. snové přání na příkladě 247
4.6 Návrat k Rilkovi, s přivedením Wittgensteina 260
4.7 Experiment 265
4.8 Návrat k 7. kapitole *Traumdeutung* 271

5. Druhy probouzející interpretace v lacanismu 276
5.1 Vsuvka: Lacan explicitně k „celkovému probuzení“ 283
5.2 „Lacanovská“ interpretace 286
5.3 Vsuvka: rozkoš ze šifrování 292
5.4 Pokračování „lacanovské“ interpretace 294
5.5 Básnická interpretace u Lacana (J.-A. Miller) 296
5.6 Vsuvka k ne-smyslu či k efektu „díra“ 311

6. Život v deliriu 313
6.1 Interpretační delirium (P. Sérieux a J. Capgras a další autoři) 313
6.2 Všeobecné delirium a obec bez otce (J.-A. Miller) 319

Příloha: Obsah knihy Otto Weinnigera *Geschlecht und Charakter* (*Pohlaví a charakter*) 332

Abstract 339

Literatura 342

ÚVOD

Tato kniha se původně měla jmenovat *3× Freud*. Zamýšlel jsem s ní doplnit jeden svůj předchozí text o Freudově díle, a sice *Pud u Freuda* (2017). V něm jsem se nevěnoval Freudovým spisům před *Třemi pojednáními k teorii sexuality* (původně 1905–1924), spisům, někdy nazývaným „technické“: jde o *Výklad snů* (původně 1900), o *Psychopatologii všedního života* (původně 1904) a o *Vtip a jeho vztah k nevědomí* (původně 1905). Mínil jsem je nyní komentovat, a jak to někdy dělám[1], i s uvedením interpretace mnou oblíbeného a současně obtížně snášeného Jacquesa Lacana.[2]

Všechny tyto tři Freudovy spisy, nejen ten prostřední, se týkají lidských projevů, které jsou zažívány a produkovány během všedního života všemi lidmi (vtipy, pravda, každý nevymýšlí, ale téměř každý se jim směje).[3] Všechny tři práce se proto hodí k tomu, aby se jejich prostřednictvím laikům nebo i těm, kdo mají Freudovo učení získané ze sekundárního podání, přiblížilo ono nyní pomocí podrobného zaznění ukázek z jeho původních textů.

K prezentaci Freudových vlastních textů v co největší podrobnosti jsem totiž plánoval využít toho, že každá ze zmíněných tří knih obsahuje zvlášť vyčleněný jakýsi vzorový příklad či *Muster* jevu a jeho interpretace. Pro sny je to Freudův vlastní sen, jemuž budu říkat *Injekce Irmě*, pro každodenní chybné úkony je to Freudovo nevybavení si jména malíře fresek Signorelliho, pro vtipy pak jeden vtip, jenž učinila Heineho postava Hirš-Hyacint neologismem „familionářně“.[4] (Proto i onen zamýšlený název *3× Freud*.)

Mělo se tedy začít dílem, které je časem svého zrodu i svým významem prvotní, *Tramdeutung* čili *Výkladem snů*.[5] Zde se ovšem ukázala řada překvapivých věcí. A to už ze strany Freuda, během své autoanalýzy snícího a inter-

---

1 Viz mou knihu „Freudův ‚malý Hans‘ (lacanovsky)“ (2021).

2 Citace z hlavních Lacanových textů, tj. z jeho *Séminaires* (nebyly publikovány chronologicky), budu v celé knize uvádět např. jako Lacan, *Séminaire III* nebo *Seminář III*, případně jen Lacan III.

3 Předchozí „pud“ patří do všedního dne bezpochyby také, ale jen svými projevy; je to metapsychologická konstrukce.

4 Ze strany spisovatele Heineho jde o vtip, ze strany Hirše-Hyacinta spíše o chybný úkon. Už to nám naznačuje, že sémiologické strukturování je u obou jevů totožné a ostatně totožné s tím, které lze nalézt i u snu. Freud ho všude nazývá „prací“ (prací nevědomí).

5 Jako *Traumdeutung* budu v textu označovat německé vydání (z r. 2013, viz Literaturu) nebo moje překlady z něj; jako *Výklad snů* nebo jen *Výklad* pak publikovaný český překlad, většinou ten O. Vochoče z Freudových Sebraných spisů 2/3.

pretujícího svůj údajně vzorový sen. Byl to každopádně první sen, který se Freud rozhodl pořádně analyzovat a kde také díky svému výkladu došel ke stanovení smyslu snu, k jeho funkci: představit, halucinačně zobrazit *splnění přání*. Současně ale Freud na jednom místě tvrdí, že výklad nedovedl dost daleko[6] a bezprostředně, po pomlčce, se odvolává na jakýsi „pupek“: zavádí obraz, jemuž není snadné porozumět.[7] Tak který z těchto dvou výroků vlastně platí? Že by Freud mohl pokračovat, ale raději nebude[8], nebo že se pokračovat nedá kvůli principiální neprobádatelnosti či bezednosti snu? Nebo tyto výroky v rozporu vůbec nejsou, protože je za nimi nějaká strukturální textologická představa, že je sice možné interpretovat dál a dál, ale všechny možné asociace už do smyslu snu nepatří (*dost bych se odchýlil*)?

To je nejpravděpodobnější. Ale na druhou stranu lze při pouhém „dense reading“ textu (a dokonce bez znalosti konkrétních údajů z biografie snícího v dané době) dojít k řadě zřejmých významů, ve snu obsažených, ale Freudem neuvedených. On sám ostatně na závěr svého rozboru uvedl: „Znám i místa, z nichž je možné vyjít při sledování dalších myšlenkových souvislostí; avšak jisté ohledy, které je u každého vlastního snu třeba brát v úvahu, mi brání v další výkladové práci.“ (*Výklad snů*, 137) A dodá, že kdo chce být upřímnější, ať si to zkusí.

Nic proti, *decentnost* je cenná vlastnost. Na stejné dilema narážejí běžně i etnografové, historici nebo i spisovatelé románů (kteří se někdy bojí po publikaci vrátit se třeba do vesničky, kterou poznali zevnitř a v které se jim lidé svěřovali, abych tak řekl, bez „informovaného souhlasu“). Nazvěme tento „intersubjektivní“ problém dimenzí „přenosu“ a „proti-přenosu“, což jsou pojmy používané pro osobní vztahy mezi analytikem a analyzandem (analyzovanou osobou), pro soukromou situaci ve dvou. Tam ovšem panuje záruka, že ke zveřejnění třeba snu a jeho smyslu nedojde[9], a upřímnost snícího by mohla a měla být co největší. Jenže jak se chovat v případě Freudových snů, jimiž se psychoanalýza zakládala? Mají se interpretovat dál „za autora“, „nad autora“? Za autora, který je symbolickým Otcem všech psychoanalytiků? A už se dostáváme, velmi schematicky a nadneseně řečeno, do tematiky Oidipa, lásky k otci otce, soupeření bratrů před otcem, zabití otce, toho šéfa prehis-

6 „Tuším, že výklad tohoto úseku není dotažen dost daleko na to, aby se dal sledovat veškerý skrytý smysl. Kdybych pokračoval ve srovnávání těch tří žen, dost bych se odchýlil.“ (*Traumdeutung*, 129)

7 „Každý sen má přinejmenším jedno místo, na kterém je neprobádatelný, něco jako pupek, jehož prostřednictvím souvisí s nerozpoznaným“ (můj doslovný překlad); „V každém snu je alespoň jedno místo, kde je bezedný, jakási pupeční šňůra, kterou souvisí s nepoznaným.“ (*Výklad snů*, 128) – vidíme, že zde si už překladatel O. Vochoč pokoušel udělat jasno a začal kreslit nějaký obrázek, kde se směřuje šňůrou do jakési studny (vůbec to nemíním zesměšňovat).

8 Jednou z těchto srovnávaných žen byla jeho manželka, jak sám Freud uvedl.

9 Leda v rámci anonymizované kazuistiky; ale i takové jsou v současnosti stále ohroženější podáním žaloby klienta.

torické tlupy ..., tj. do situace, která je podobná té psychoanalytické, ale je současně veřejná.

Existují tedy dva druhy limit pro předpokládanou vědeckou „pravdu“ či „správnost“ výkladu snu. Ta první je ona s „pupkem“, sémiologická či textologická, kde nelze jen tak jednoduše akceptovat, že správnost výkladu snu se automaticky kryje s nějakou „úplností“, s nalezením všeho, s tím, na co by sen mohl činit nějakou narážku. Ta druhá spočívá v „intersubjektivní“ valenci výkladu, zkráceně v „přenosu“. Obě ty linie se pak v after-life snu *Injekce Irmě* proplétají. *Jejich proplétání v podobě všeobecného „interpretačního deliria“ paranoického rázu pak představuje hlavní obsah této knihy.*

Při zkoumání *Injekce Irmě* se mi tedy stalo jasné, že onu téměř popularizační knihu *3× Freud* nenapíšu. Popularizační či osvětovou v tom smyslu, že by didakticky a nerozporně představila Freudovy „technické spisy“ téměř až do podoby příručky, jak rozebrat sen svůj nebo někoho jiného, vyložit chybný úkon či ocenit vtip. Místo toho vzniklo cosi jako průjezd po jedné trase z mnoha tras metra městem Velká Psychoanalýza[10] se zastávkami na sérii stanic, kde bylo ovšem kvůli výlukám neustále přestupovat.[11]

Během tohoto průjezdu narazíme i na další formace nevědomí, než jsou sny, a sice i na chybné úkony, vtipy, symptomy. I z toho důvodu jsem se nakonec rozhodl, že přece jen na začátek této „nové“ či „pravé“ knihy o Freudových technických spisech představím stručně ony dva příklady, které dal Freud do čela „Psychopatologie všedního života“ a „Vtipu a jeho vztahu k nevědomí“.

10 Je pravda, že toto metro projíždí opakovaně stanicí „Lacan“, kde nakonec také zastaví ve vozovně.

11 Chtěl bych k tomu dodat, že postup této nové či „pravé“ knihy není uspořádán podle nějaké didaktické logiky; pokud se nějaká přesto ustavila, nebyl to úmysl. Řazení odráží přesně pořadí, jak jsem do problematiky v průběhu několika roků vnikal.

PŮVODNÍ KNIHA

Uveďme předem, že všechny tři každodenní jevy (sny, chybné úkony a vtipy) jsou tzv. *formacemi nevědomí* (byť vtipy jsou vědomě konstruované[12]). Nevědomí se projevuje ve všedním životě samozřejmě i jinak: náruživým koníčkem, volbou povolání, výběrem partnera, fanděním vybranému idolu, nutkavým rituálem, speciálně zaměřenou tvorbou, inhibicí nějaké činnosti nebo naopak až zázračným talentem pro ni atd.[13] Nicméně ony tři zmíněné formy jsou krátké zprávy, jakési SMS, jejichž společnou vlastností je, že mají nápadný charakter nějakého *nesmyslu* nebo *omylu*, zkrátka *selhání*. Sny nám jsou nesrozumitelné, chybné úkony jsou úlety, které by člověk nejraději vzal zpět, a vtipy jsou tak nesmyslné, že se jim musíme smát.

Možná by šlo tyto rysy nečitelnosti a nerozumnosti dát pod společnou rubriku „šifrování". Nedostáváme běžné SMS, ale zašifrované. Proč jsou zašifrované? Asi kvůli nějakému despotovi, jehož říši sloužíme. Normální zprávy by k nám jeho cenzura a kontra-špionáž nepropustily, a tak naše nevědomí musí šifrovat. Tomu šifrování se u Freuda říká „práce": „Traumarbeit" u snu, „Witzarbeit" u vtipu. „Práce" jsou to ve svých dvou hlavních postupech stejné: „Verdichtung" (zhuštění, přirovnávané k metafoře) a „Verschiebung" (přesun, přirovnávaný k metonymii).[14]

Už toto přirovnání s despotou naznačuje, že ony zašifrované zprávy jsou nějak když ne přímo revoluční, tak aspoň *subversivní*. V tom jsou nesmírně *cenné* na rozdíl od běžných, nevybočujících „informací". Třeba o varování pomocí chybných úkonů se ví od pradávna: když máte někam jít a cestou několikrát zakopnete, tak tam raději nechoďte – nechce se vám tam. Sny jsou u Freuda „královskou cestou do nevědomí" a řada psychoanalytiků si svoje sny zapisuje a rozebírá; dělají to i umělci, ale ti často pro zdroj inspirace. Svoje sny si někdy vyprávějí i partnerské dvojice, někdy patrně v naději na komunikaci dvou nevědomí: manželce může třeba připadat, aniž si to uvě-

12 Podle Freuda ale za účasti nevědomí.

13 Nevědomá determinace je tak mocná a univerzální, že nejsme s to říct náhodně ani něco tak zdánlivě neutrálního, jako je číslo. Proto se k tomu musela vytvořit matematická procedura tvoření náhodných čísel. Viz také problematiku našich hesel a jejich luštění hackery ve thrillerech.

14 Toto přirovnání provádí Lacan, jak uvidíme později. Sám R. Jakobson, který je v této oblasti metafory a metonymie jedním z nejvlivnějších autorů, spatřuje jejich místo u Freuda jinde. Viz jeho sborník *Poetická funkce* (1995, 72).

domuje, že je v poslední době nějak zanedbávaná, či začíná žárlit, a její sen, sdělený manželovi, mu o tom podá svědectví v jiné podobě, než by představovalo explicitní obvinění.

Několik slov k *metafoře* a *metonymii*, i když se k nim podrobně vyjádříme dál na příkladech chybného úkonu a vtipu. Oba tzv. tropy spočívají na podobné operaci, a proto se mezi nimi někdy obtížně rozlišuje. Touto operací je náhrada nějakého předpokládaného výrazu, členu, členem jiným, (relativně) novým. Rozdíl spočívá v poměru mezi „starým" a „novým" výrazem. Kdybychom to formulovali velmi hrubě, efekt zavedení metonymické náhrady nepřináší nic objevného, jde spíše o nějaké zamlžení, neutralizaci smyslu, kdy se zůstává ve stejném kontextu; efekt zavedení metaforické náhrady by měl naopak původní smysl zhustit, spojit ho s novým kontextem.[15]

Tak jako metonymie se uvádí často příklad typu „koupit si Schillera"[16] coby zkrácení předpokládaného původního „koupit si knihu od Schillera". Takováto metonymie zjevně nic nového nepřináší. Přesto může nakupení metonymických obratů v literatuře poetický efekt vyvolávat.

Všechny metafory zas nejsou objevné, řada z nich funguje v řeči jako zavedené rčení, kde už nově zavedený kontext necítíme: „bylo tam moře = hodně turistů". Nicméně změnou věty se může metafora, kontext „moře" oživit: „utopila se mi v moři turistů", odcházející milá. Dalo by se říci, že oba kontexty, „moře – množství" a „moře – voda" jsou zde freudovsky zhuštěné.

K podobnému oživení, k uvědomění si faktu její existence, může dojít i u metonymie. Představme si dva lobbisty před knihkupectvím. Jeden říká „Jdu si koupit Schillera." Druhý na to: „To já si radši koupím Schillerovou."[17] Tady už máme jakýsi vtip, připravený metonymií, k níž se přidalo opět metonymické nahrazení jména jiným jménem, s využitím fonetické podobnosti a v pouhém přechýlení; díky tomu se zjevila i neuvědomovaná metonymičnost výrazu „koupit si Schillera". Přitom se vyvíjí i význam slovesa „koupit", kolem kterého se rozbíhá úvaha, co si vlastně mohu koupit? Mrtvého, ale dílem živého autora; živou političku, jejíž práci, dílo bych ale nějak umrtvil, zhatil? Kvůli tomuto pozadí je podle mě výsledek, efekt vlastně explozí významu, a v tomto ohledu metaforický.

Za metonymii bych považoval slavný vtip z *Animal Farm* G. Orwella: „All animals are equal. But some animals are more equal than others." Na čem spočívá? Na tom, že se pro „equal", které je už definičně popřením stupňů, použije komparativ. Kdyby se řeklo „strong" (adjektivum bez relačnosti v sobě) místo „equal", vtip by nebyl žádný. Mechanismem je Freudův přesun.

---

15 Surrealisté proto tvrdili, že metafora je tím lepší, čím jsou od sebe dva kontexty, významová pole vzdálenější.

16 Viz např. *Slovní literární teorie* (1984), heslo „metonymie".

17 Dřívější ministryně financí.

U Jakobsona (1995, 68n) spočívá metafora na *podobnosti* a metonymie na *soumeznosti*. Asociační reakce třeba na slovo „chata“ může být „doupě“ či „nora“ (podle Jakobsona metafory), nebo „střecha“, „stelivo“, „bída“ (metonymie). Metafora je typická pro romantismus a symbolismus, (méně prozkoumaná) metonymie pro realismus: „Realistický autor kráčí cestou vztahů soumeznosti a přechází metonymicky od děje k atmosféře a od postav k dobovému a místnímu koloritu. Má v oblibě synekdochické[18] detaily. Ve scéně sebevraždy Anny Kareninové je autorova pozornost soustředěna k hrdinčině kabelce; a ve *Vojně a míru* synekdochy chmýří na horním rtu nebo obnažená ramena zastupují ženské postavy, jimž tyto atributy náleží.“ (Jakobson, 70)

18 Synekdocha je jedna z podob metonymie. Zakládá se na tom, že část nahradí celek.

1. CHYBNÉ ÚKONY („SIGNORELLI“)

Chybné úkony probírá Freudova kniha *Psychopatologie všedního dne: O zapomínání, přeřeknutí, přehmátnutí, pověře a omylu* (původně 1904, SP 4[19]). Vstupní příklad, někdy v literatuře titulovaný jako „Signorelli“, uveřejnil Freud v trochu podrobnější verzi už v roce 1898 pod názvem *K psychickému mechanismu zapomnětlivosti* (SP 1, 415–422). Z něho budu text z roku 1904 doplňovat.

Freud na úvod (SP 4) říká, jak by postupoval při vysvětlování jména psycholog, tj. non-psychoanalytik, jenž nepracuje s pojmem nevědomí ani s pojmem vytěsnění, které nevědomí zakládá. Psycholog by asi tvrdil, že vlastní jména prostě podléhají zapomnění snadněji než jiné obsahy, a hledal by pro to nějaký důvod.

Freud také na úvod vysvětluje, proč zapomenutí považuje za chybný úkon: protože se při něm většinou nejen žádané jméno zapomene, ale klamně se vybaví nějaké jiné. Toto přesunutí pak podle něj probíhá „po zákonitých a vypočitatelných drahách“ (SP 4, 11), které by psycholog nehledal.

Za jakých okolností se zapomenutí plus klamné nahrazování odehrálo. Freud jede během prázdnin na výlet po Bosně a Hercegovině a se svým údajně náhodným spolucestujícím (patrně německým)[20] si povídají o mravech muslimských obyvatelů, Turků. Freud si přitom vzpomene, co mu o nich kdysi vyprávěl „jeden milý kolega“, který tam dlouho působil coby lékař. Jako pacienti tito muslimové lékařům naprosto důvěřují a odevzdávají se osudu.[21] Když jim lékař řekne, že nemocnému již není pomoci, odpovídají: „Nač ještě mluvit, pane (Herr)? Kdyby se zachránit dal, jistě bys ho byl zachránil.“ (SP 4, 12)[22]

Freuda napadla ještě jiná anekdota. „Tito Turci si nade vše cení pohlavního požitku a při sexuálních poruchách upadají v zoufalství, které podivně kontrastuje s jejich rezignovaností při nebezpečí smrti. Jeden pacient mého kolegy mu kdysi řekl: ‚Vždyť víš, pane (Herr), jestliže to již nejde, nemá život

19 Zkratkou *SP* budu značit Freudovy *Sebrané spisy*.

20 Podle H. Damische (2010), jenž si našel ve Freudových dopisech Fliessovi první zprávu o tomto zapomenutí či nevybavení jména, šlo o berlínského advokáta jménem Freyhau. (Dopis z 22. září 1898.)

21 Viz známý výraz „kismet“.

22 Není zde tedy zmíněn postoj k vlastní smrti, nýbrž ke smrti blízké osoby.

cenu.‘“ (SP 4, 13) Tuhle druhou historku však už spolucestujícímu, s ním se vlastně nijak neznal, Freud neřekl, potlačil ji („unterdrückte“).

„O chvíli později se náš rozhovor stočil na Itálii a na obrázky[23] a měl jsem příležitost svému společníkovi naléhavě doporučit zajet jednou do Orvieta, aby si tam prohlédl fresky zobrazující konec světa a poslední soud, jimiž jeden velký malíř vyzdobil kapli v dómu.“ (SP 1, 416) Freud si však jméno tohoto malíře nedokázal vybavit. Fresky samotné ovšem měl před očima (zřetelněji, než u něj bylo obvyklé) a zvlášť ostře autoportrét malíře („vážný obličej, zkřížené ruce“), který sám sebe do fresky začlenil. Spolucestující mu nedokázal poradit a Freuda napadly dvě náhrady, o nichž samozřejmě hned věděl, že nejsou správné: nejprve *Botticelli* a po něm *Boltraffio*. Turistickou příručku s sebou Freud žádnou neměl, a tak zažíval „několikrát denně se vracející vnitřní trýzeň po několik dní“ (SP 1, 417)[24], než mu jeden „vzdělaný Ital“ řekl: „Signorelli.“ Pak si Freud hned vzpomněl na malířovo křestní jméno Luca, a „neobyčejně zřetelná vzpomínka na rysy mistrova obličeje na obraze brzy vybledla.“ (SP 1, 417)

Co se vlastně při zapomenutí a náhradách odehrálo, znázornil Freud jakousi pojmovou, nebo kdybych to nazval lacanovsky, signifikantovou mapou:

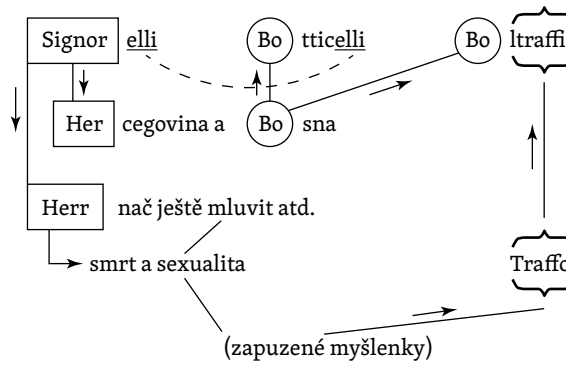

Schéma je na s. 13 (Freud, SP 4) a doplnil jsem do české verze spojovací linii mezi dvěma „elli“, kterou obsahuje původní nákres. Slovo „zapuzené“ je v originále „vytěsněné“ („verdrängte“). Prvky, členy schématu už téměř všechny známe z předchozího líčení, pouze „Trafoi“, foneticky blízké k „traffio“, nikoli: nuže, je to italské město, kde několik týdnů předtím Freud na svých cestách obdržel z Vídně následující zprávu: „Pacient, se kterým jsem si dal velkou práci, zakončil pro nevyléčitelnou pohlavní poruchu svůj život.“

23 Mělo být přeloženo „obrazy“, „malby“.
24 Že to Freuda trápilo tak intenzivně, k tomu musel existovat speciální důvod.

(Tamtéž) – život tedy pro pacienta pozbyl bez sexu ceny, stejně jako pro zmíněné Turky.

Schéma si dokáže každý čtenář vyložit a popsat, včetně např. toho, že „Signor“, odlomený ze jména malíře, je přeložen do německého „Herr“, značícího také „pána“. Dejme nicméně slovo Freudovi, který nám vyjasní kauzální sled a silové poměry, jež k vytěsnění jména a utvoření náhrad vedly.

Nehrála zde roli žádná znalost jmen malířů, ani způsobu jejich malby; Boltraffia znal Freud téměř jen podle jména. K zapomenutí Signorelliho podle něj došlo kvůli tomu, že vybavení tohoto jména bylo *narušeno předchozí konverzací* o zvycích Turků.

Tato konverzace sama *nebyla ovšem přivedena do svého konce*, Freud potlačil[25] druhou historku o chování Turků vůči impotenci, protože ji nechtěl vyprávět cizí osobě. „Ale učinil jsem ještě více: odvrátil jsem pozornost také od pokračování myšlenek, které by ve mně byly mohly navázat na téma ‚smrti a sexuality‘. Tehdy jsem byl ještě ovlivněn účinkem zprávy, kterou jsem dostal o několik neděl dříve za krátkého pobytu v Trafoi.“ (Tamtéž)

Zapomenutí pak nelze považovat za náhodné. Je podmíněno motivy, které vedly jednak k přerušení vyprávění o Turcích, jednak k nepřipuštění do vědomí navazujících myšlenek o zprávě v Trafoi. „Chtěl jsem tedy něco zapomenout, něco jsem vytěsnil. Chtěl jsem ovšem zapomenout něco jiného, než jméno orvietského mistra; ale to jiné bylo s to, aby se akt mé vůle minul cílem a já zapomněl jednu věc proti své vůli, zatímco druhou věc jsem chtěl zapomenout úmyslně.“ (Tamtéž, 14)[26] Nyní už ani náhradní jména nepřipadají tak „neoprávněná“, protože nakonec „mi připomínají (na způsob kompromisu) stejnou měrou to, co jsem zapomněl, jako to, nač jsem si chtěl vzpomenout, a ukazují mi, že můj úmysl něco zapomenout se ani zcela nezdařil, ani zcela neztroskotal“. (Tamtéž)[27]

Freud k formální stránce. „Signorelli“ se rozložilo na dva kusy. Část „elli“ se vrátila nezměněná v „Botic-elli“, zatímco „Signor“ byl přeložen do „Herr“, čímž se vytvořily vztahy k vytěsněnému tématu, ale nemohl být reprodukován. Byl nahrazen po linii „Hercegoviny a Bosny“.[28] „Při tomto pochodu bylo tedy se jmény nakládáno tak, jako s obrazy písma, znázorňujícími větu, která má být proměněna v obrázkovou hádanku (rébus).“ (Tamtéž)[29]

---

25 Freud v tomto textu přesně rozlišuje mezi „potlačením“ (potlačením vyprávět spolucestujícímu o reakci Turků na impotenci) a „vytěsněním“ (nepřipuštěním do vědomí sebevraždy svého vídeňského pacienta).

26 Tady je jasně vidět onen charakter selhání formací nevědomí, o němž se zmínil na úvod. Vrátíme se ovšem k otázce, proč chtěl Freud na sebevraždu pacienta tolik zapomenout.

27 Zde má tedy chybné vybavení stejnou strukturu jako *symptom*, jenž je také *kompromisem*.

28 Zde bych připomněl ještě jednu asociaci, Freudem nezakreslenou: „Bosna“ je téměř co „Hercegovina“, neboť anglický „boss“ = německý „Herr“. Někteří autoři si navíc všimli, že „Eli“ znamená Boha, a sice v hebrejštině.

29 Rébusový charakter přidělil Freud již snu.

Rozhodující dynamika zapomenutí spočívá tedy v tom, že se hledaného jména (Signorelli) zmocní vytěsněný prvek (Herr = smrt a sexualita) a asociačně ho (Signor) stáhne (jako magnet) k sobě do sféry vytěsněného, do nevědomí.

Téměř na závěr uvažuje Freud ještě o jedné otázce. Zda stačí tzv. *vnější* asociace mezi hledaným prvkem a vytěsněným (které je, jsouc přes spojovací články potlačené, jako výroky Turků k *Herr*, současně prvkem vytěsňujícím), přičemž „vnějším“ se myslí dotyk v čase (a šla by připojit i fonetická blízkost), nebo zda je třeba i *obsahové* souvislosti. „Ale při zevrubnějším zkoumání častěji a častěji zjišťujeme, že oba vnější asociací spojené prvky (zapuzený /vytěsněný/ a nový) mají kromě toho souvislost obsahovou a lze ji prokázat také v případě Signorelli.“ (Tamtéž, 15) – což si nedokážu představit myšleno jinak, než že Signorelli na svých freskách o „posledních věcech člověka“ (jak tomu říká Freud /1904, 12/) zobrazil i „sex a smrt“, tj. totéž, o čem mluvili turečtí pacienti.

Ty fresky jsou místy opravdu děsivé: trápící se, zmítaná a sadisticky mučená nahá těla, přitom svalnatá jak z posilovny...[30] Malíř se zpodobil v sektoru Antikrista, a i když nenosí vousy, připadá mi *podobný Freudovi*. Ve svém komentáři nyní bych rád připojil ještě několik dalších věcí.

Četli jsme Freudovo líčení průběhu konverzace: „O chvíli později se náš rozhovor stočil na Itálii a na obrázky a měl jsem příležitost svému společníkovi naléhavě doporučit zajet jednou do Orvieta, aby si tam prohlédl fresky zobrazující konec světa a poslední soud, jimiž jeden velký malíř vyzdobil kapli v dómu.“ Obrazy nebo obrázky, to je teď jedno. Ale není v islámu jakákoli figurace zakázána, a to nejen těl, natož pak *boha*?! „Kismet“ je také asi uctíváním *boží* vůle. Jak se konverzace dostala ke křesťanskému zpodobování konce světa, vzkříšení, soudu a posmrtného života? Zde chybí zprostředkující pasáže, které mohly probíhat nějak tak, že spolucestující řekne cosi jako, „No, jim se to snadno řekne, *kismet*, když jsou si tak jistí boží spravedlností a posmrtným životem v ráji!“ A Freud by mohl odpovědět (sám je židovský ateista), „A křesťané snad ne? Ti to dokonce malují. Neviděl jste náhodou ty fresky v Orvietu, od (má tu malbu před očima), od ...,“ nemůže si vzpomenout. Dobře, třeba by to nic na výkladu nezměnilo, při vsunutí konverzace by však bylo jasnější, proč je třeba tak důležitý motiv *soudu*. Když se mluvilo o náboženstvích a božím soudu, pak nám zazní i jiný význam slova „Herr“: tak věřící oslovují *Boha*, nejen pacienti svého doktora.

Vraťme se také k motivu *smrti*: Freud se narodil v roku 1856, v roce 1898 je mu tedy 42 let. Jenže jeho přítel Fliess, biologický numerolog či numerologic-

30 Bohužel jsem je naživo neviděl. Podle všeho se dělí na dvě části: Apokalypsa (Kázání Antikrista; Konec světa či Soudný den; Vzkříšení masa) a Poslední soud (Zavržení; Peklo; Ráj; Vyvolení).

ký biolog, předpověděl, že Sigmund zemře v 51 letech. Nezbývá mu tedy moc času, a to, jsa židovského vyznání, nemůže doufat ve spravedlivý soud a posmrtný život. I v druhém ohledu je na tom jako turecký pacient, a sice v otázce *sexu* (kdy se navíc na rozdíl od muslima žádné panen v ráji nedočká): od narození dcery Anny (1895) se s manželkou dohodli na sexuální zdrženlivosti.

Freud je tedy na tom stejně jako turečtí nešťastníci, a když o nich vypráví (o smrti) nebo jen chce vyprávět (o impotenci), tak *mluví o sobě*. Jenže oni mají víru, zaručující jim nesmrtelnost!

Ale není Signorelli nesmrtelný prostřednictvím svých fresek o smrtelnosti (jistě, po smrti ještě přijde vzkříšení a soud)? Nemohl by být *Freud nesmrtelný* i jinak než fotografiemi, jež po něm zbydou, a geny v potomcích, a sice svým *dílem*?[31] Na druhé straně, jaký bude *soud dějin* nad jeho dílem? Není v současné době považován spíše za *Antikrista* vědy o nervových chorobách? Navíc není pokaždé právě úspěšný a pacienti mu páchají sebevraždy.

Jak to ostatně s tím jeho impotentním vídeňským pacientem vlastně bylo? „Pacient, se kterým jsem si dal velkou práci, zakončil pro nevyléčitelnou pohlavní poruchu svůj život.“ (stále SP 4, 13) Porucha byla „nevyléčitelná“ („unheilbar“), takže asi nešlo o psychogenní impotenci, na niž by byla mohla psychoanalýza zabrat. Freud tedy možná léčil psychické důsledky této impotence, nějakou depresi či zoufalství z ní, tedy to, co pociťuje impotentní turecký muž. Nezní ale Freudovo politování zvláštně? Že by byl natolik lékařsky cynický a litoval jen zbytečně investované práce? Co všechno ho na té zprávě tak ranilo? Nemůže mít i výčitky, že pacienta nechal ve Vídni v bídném stavu a sám si odjel na cesty do Středomoří?

Existuje nepřehledné množství dalších interpretací. Tak pod čarou citovaný Hubert Damisch nazval svůj článek *Le maître, c'est lui*; přitom jde jen o přepsanou přípravnu řeč k jeho tehdy plánované knize „La machine d'Orvieto“ (*Stroj Orvieto*). Titul článku zní v překladu „Pán /Mistr/, to je on“. V dlouhé sérii interpretačních souvislostí zde Damisch zejména ukazuje na jiný význam „Herr“ a „Signor“, a sice na to, že „pánem“ je zde On, sám Freud, který usiloval mj. o stát se „Herr Professor“ a získat úctu a slávu. Vidíme, že se to nicméně shoduje s identifikací Freuda se Signorellim u mě (i u jiných badatelů).

Na druhé straně by nás ovšem měly tyto další a další možnosti Fredův příklad číst *vylekat*. Jistě, sama ona mapa signifikantů zůstává vlastně nedotčena; ale počet sil, „motivů“ se množí a jejich centrum se různě posouvá. Já jsem zavedl biografické údaje – smí se to vůbec? Třeba u básně bych to považoval za nevhodné a tvrdil bych, že se má zůstat u čistého textu. H. Damisch kromě toho zavádí do hry např. další Freudovy lapsy s jinými spolucestujícími – nemůže to být zavádějící?

---

31 Někteří autoři připomínají, že „Signorelli“ začíná stejně jako „Sigmund“.